

Les bruixes quan no plou

Autor: Francesc Manzanera

Data de publicació: 22-07-2016

En Francesc Manzanera ens resumeix d'una forma viva i personal l'impacte que li ha produït la lectura del llibre d'En Bilbeny «La Sardana i la Religió de les Bruixes»

Fa unes quantes setmanes –moltes– que en Jordi Bilbeny em va oferir d'escriure una ressenya del seu darrer llibre “La Sardana i la Religió de les Bruixes”. No em vaig atrevir a dir-li que no, ni tampoc a descobrir-li que encara no l'havia llegit. Ara, que ja tinc la feina feta, i puc donar-ne excusa, veig més gran el compromís, perquè és un llibre magnífic, com espero saber explicar.

He dit magnífic, si, però no fàcil. En Jordi ja ho avisa en un petit pròleg, que es tracta d'un treball que a molts agafarà a contrapèl, com també que no li tremolarà el pols. Trets comuns, d'altra banda, a tota la seva obra. Així que ja cal lligar-nos bé les xiruques, perquè el viatge serà llarg, a vegades costerut; altres, simplement meravellós, amb racons frondosos i feréstecs, on el vent sembla agitar també la nostra ànima, i donar vida a tot allò que la raó ens diu inanimat o erm.

Comparat amb altres lectures que igualment vaig fer, per tal de donar a aquestes ratlles una mica més de gruix, se m'acut que el tret que més singularitza aquesta obra d'en Jordi és la seva proximitat, metafòrica és clar, a un d'aquells productes que ara en diríem ecològics. Una d'aquelles fruites o hortalisses que tenen l'olor intensa i el sabor que els pertoca i que tot sovint ens arriben amb el regal d'una mica de terra, i d'algun petit insecte o cuc fent-hi el seu feliç àpat.

Els altres textos que he llegit tenen l'aspiració d'encarnar aproximacions més asèptiques, més científiques, i així ens arriben, sense color, olor, ni sabor. Genèticament modificats a conveniència, tan moderns com inofensius, i sense cap adherència no volguda. Només que, com ja ens ha avisat en Jordi, allò que ens diuen o creuen buscar, se'ls ha escapolit com aigua entre els dits de les mans.

No cerquen les bruixes, que no creuen pas que existissin, sinó allò que en diuen “l'estereotip de la bruixa”. Ho tenen decidit ja abans de començar. Potser perquè les busquen en la literalitat de les escombres, els vols nocturns o dels aplecs amb el boc de Biterna, amb espurnes de l'infern enganxades al cul.

Com que tothom sap que tot això no pot ser, la conclusió que en treuen no és altra que la negació del fenomen, portant-ho tot al simple terreny d'una creació fantàstica de la imaginació dels nostres avantpassats, producte de la ignorància, que trobà reforç i acollida en uns tribunals amb poques o cap garanties per les acusades, plens ells mateixos de superstició, i afegiria que amb moltes ganes de fer mal, i fins voluntat homicida, aquesta última molt poc o mal explicada pels qui defensen que les coses foren així.

Pensem ara en qualsevol de les grans religions que coneixem. Què tenen totes elles de real, fora de la nostra voluntat de creure? Rastres, signes, llocs que tots volem sants, oracions, ciris, i, no obstant això, la seva força per moure el món ha estat i és indubtable. Podríem deduir que no només les lleis de Newton o els teoremes d'Einstein siguin les eines útils per confrontar aquest món. Cap d'ells explicarà per exemple, com fer un bon arròs a la cassola. En canvi, les bruixes, sempre tenen una olla a la vora del foc.

És així que tots aquests altres autors, que escriuen i parlen amb ínfules i birrets, ni que en portessin una d'enganxada al nas, declararien que no les han vist mai.

No és el cas d'en Jordi, que, lliure de prejudicis, voldria mostrar-les a tothom tan bé com ell les ha vist i veu, i la tasca del llibre serà anar-hi al darrera, començant per deixar a banda l'escombra i el gat, i triant, per sorprenent fil d'Ariadna, la música i la dansa que ens diu que les feia ballar enfollides, que és la sardana.

Després d'unes boniques pàgines destinades a explicar els fonaments d'aquesta tria, l'autor ens farà endinsar per les muntanyes i valls del Maresme, Montnegre i Montseny, i d'altres de més llunyanes, per tal de treure'ns la boira dels ulls. Començant per la que envolta un període històric tradicionalment fosc, d'aquells que a les escoles solien passar de puntetes i que abraça, si fa no fa, de la caiguda de Roma en mans dels pobles anomenats bàrbars (estrangers) fins a les primeres albades del romànic. Un munt de segles, que tenen per molts de nosaltres una imatge força desdibuixada. Com un riu que va recollint l'aigua i sediments dels afluents, descobrirem a poc a poc el substrat religiós que des de temps molt anteriors, hauria seguit amarant les creences dels segles posteriors. Sabrem d'aquests déus, d'aquests cultes, de com varen perdurar, transformant-se, canviant d'atributs, canviant de nom, podríem dir evolucionant, però en veritat és més exacte que diguem esvaint-se, a poc a poc, fins a ser esborrats quasi completament de la nostra consciència. Déus i deesses, amagats, occits, abatuts per les noves religions, substituïts o disfressats en les noves creences, fugits i refugiats ara en petites runes i boscos, són aquells qui haurien omplert el dia a dia dels nostres avantpassats, que de rebot sabrem menys ignorants, menys tristos, menys simples i menys pobres de com ens els presentaven.

És aquesta una altra característica i valor molt destacables del llibre: que l'autor hi pren partit. Un llibre combatiu que en Jordi, per estalviar les ferides, vesteix amb l'arnès polifònic de més de dues mil referències. Perquè no es tracta aquí, com en les històries convencionals, de parlar només de nobles, rics i frares –vaja, dels bons–, sinó d'aquells que han estat simplement deixats a banda, o intencionadament esborrats, i aquí hem d'assenyalar molt majoritàriament les dones, de les quals no escapa a l'autor la importància del paper jugat en els ritus i cultes de la bruixeria, que tant ens fa pensar en el fenomen del catarisme.

Amb tot aquest material divers i barroc, que aplega mites, llegendes, testimonis i records de persones conegudes, noms i llocs, que encara suren després del naufragi, que haurà recollit a poc a poc, amb molt d'esforç i amb gran convenciment, l'autor provarà de redreçar davant nostre, aquest món que ell ha intuït, tractant-lo d'omplir alhora de sentit i veritat, virtuts que altres, per no buscar-les, mai no troben.

Aquesta amalgama de dades i indicis, de marges certament poc definits, són agrupats al llibre amb el nom de “religió antiga”, i hauria tingut en “la religió de les bruixes” no sabia dir si el darrer gran esclat.

El que fa en Jordi en poques paraules és despullar les bruixes de tots els parracs amb què han estat disfressades, i ja nues, no conformar-se a dir altra vegada allò tan suat de “veieu, eren dones normals, com a molt unes remeieres, unes llevadores”. Ell segueix veient-hi les bruixes, tan clarament com que si a una imatge li traiem l'embolcall de la nostra fe, és només un tros de guix, o de fusta. La diferència, doncs, rau en aquesta pell invisible més subtil, que era la que es cremava a les fogueres.

Aquesta “religió antiga” hauria tingut els seus ritus i cultes exactament igual que qualsevol altra religió, que majoritàriament tindrien lloc en espais oberts de la natura, al voltant de pedres, coves i arbres, d'acord amb una

concepció, que expressen molt bé un parell de versos del “Rap Hiparxiològic”, que, inspirant-se en Francesc Pujols escriví Pau Riba fent-nos saber que “Déu no és dintre els temples, sinó els temples dintre Déu”, i que ja de passada, ens podria fer preguntar, també, quina hauria estat la intenció d’En Gaudí en concebre en forma de bosc l’interior de la Sagrada Família de Barcelona?

També ens valen aquests dos més, on ens recita cantant que “la pedra és un àngel que dorm a la terra, i un àngel, una pedra que desperta al cel”. Paraules senzilles i adients per apropar-nos al sentit de la natura que hauria acompanyat aquests cultes primerencs, a aquesta “religió antiga”. Cultes religiosos en què les pedres podien ser vistes paradoxalment com a immaterials, i pensar-se buides per dins com ho són els ous, possibles llars dels éssers del “més enllà”, o receptacles d’ànimes dels éssers estimats i traspassats, portes cap a altres espais, que haurien nodrit i reviscolat el món de les bruixes.

Podrien aquestes percepcions amagar-se al darrera d’aquelles fastuoses enquadernacions dels llibres, de temps visigots, farcides de pedres –precioses algunes o no tant altres–, més enllà del pur ornament?

Em venia al cap un llibre d’En George Duby, llegit ja fa molts anys, on s’hi explicaven les discussions que al seu temps enfrontaren Bernat de Claravall amb l’abat Suger, pel paper que pedres, joies, ornaments i bellesa havien de tenir en els temples i les esglésies. Com també del paper a jugar per la llum filtrada a través dels vitrallsicolorits, que havia d’apoderar-se de tantes esglésies gòtiques.

De fet, quants capitells –ja és queixava Bernat–, quants claustres i façanes d’esglésies no són plens d’éssers estranys, retorçats, misteriosos, ferotges, i de dimonis, que encara avui no entenem del tot?

Perquè en algun moment, i això també ho trobarem al llibre, aquestes creences s’anaren trenant amb la religió catòlica, i així, com tenim les bruixes conreant o desfent tempestes, des d’un lloc en les muntanyes, tenim també els capellans fent el mateix, però a l’inrevés, des dels comunidors de les esglésies.

Un curiós lligam amb aquest món, amb un peu aquí i l’altre allà el tenim en els mots de “geperudeta”, i més sorprenent de “Maidéu” que els valencians fan servir per referir-se a la seva patrona, Verge dels Desemparats.

A voltes, sembla que la bruixeria, penetrà i s’impregnà en la religió catòlica, fins el punt de fer-nos pensar, que si no en fou aquesta la creadora, sí que en va ser com a mínim la seva principal client i propagandista. Ni que fos deformant-ne, com en Jordi ens mostra, tots els seus continguts. Que els monstres de l’infern, també devien ajudar molts capellans a portar moltes ànimes fins al cel, tantes o més que els relats edificants dels qui vivien en santedat. Una dependència paradoxal necessària.

Sobretot, si observem com semblen concordar els temps en què l’església s’enfrontava a les investides cada cop més fortes de la raó, amb els de l’expansió i persecucions de la bruixeria. De fet, en algunes pàgines del llibre, rituals i doctrines semblen ajustar-se com els perfectes negatiu i positiu d’un retrat. Inversió de papers, de ritus i de doctrines, ens torna al catarisme com també a alguns altres aspectes de la cultura popular medieval, com les festes de capgirament del món, o la vivificació de l’ordre social per la burla i la degradació.

També m’ha fet pensar si la permanència d’aquestes altres creences en una part de població no gens residual, podria estar en l’origen de l’esclat dels ordes de “predicadors” a la Baixa Edat Mitjana. A qui havien de convèncer i convertir –ens podem preguntar– aquests frares si donem per establert que tota la població era ja creient i cristiana? Un substrat mai no esborrat del tot que tornava a rebrotar després de cada sega.

Més amunt, ja he dit que per mi ha estat un llibre magnífic. No es tracta, però, que tots els punts siguin iguals de fàcils, o no hi haguem de trobar cap aresta. Al final, no podem esquivar tampoc el dubte de fins a quin punt, la proposta del llibre, seríem davant d’un altar més o menys panteista, on tots els déus semblen, al cap i a la fi, el mateix déu, i totes les verges, blanques o negres, la mateixa Verge d’una religió que no exclouia les dones, que no trobarien obstacles a poder exercir el sacerdoci, d’una espiritualitat sense exclusions i allunyada del dogma, és també una proposta d’espiritualitat per als temps actuals.

Acabant, i referint-me a la toponímia, tinc el record de preguntar-me pels noms de les muntanyes que es veien des de la finestra de casa, i quan els coneixia, sovint els trobava mancats de gràcia i avorrits. Tant, que dubtava de la necessitat de fer-los meus. No podríem batejar-los de bell nou? No podríem fer del Montseny el Montfoll? Llavors, el nom implicava per mi una mena de privatització de la geografia, poc clara i potser fins i tot il·legítima. M’hagués agradat ser capaç de fer d’aquesta muntanya la casa d’uns déus tan grans com els de l’Olimp grec, i m’entristia la manca d’un Homer o un Wagner, que omplís les nostres contrades d’una simbologia grandiosa.

Ara he trobat el llibre d'En Jordi, sempre amb l'agulla ben magnetitzada per tal de no perdre's ell ni els seus seguidors, ple de tantes lectures obra de gent esforçada, a qui no oblidem de retre homenatge, que també ha tingut per mi aquesta nova virtut: la d'engrandir-ho tot, tot allò que em semblava petit, i d'una importància més que relativa, ell, amb una actitud moderna, divertida, irreverent –un lligam entre petó infamant i sardana!– aconsegueix fer atractives a molts lectors coses que en altres veus ens fan adormir, a més de tornar-nos un món que ens pertany. Ja ho havia fet abans amb la història i la literatura, d'intentar obrir portes i finestres, d'engrandir el país sobretot en el nostre esperit, que és la tasca amb què ens vàrem conèixer. Ara, amb aquest llibre, toca un so diferent, de tamborí i de flabiol, però en el fons, no se n'allunya massa.

Bé, un llibre també és això, les vivències que et desperta, la capacitat de suggerir més i més aspectes, més i més camins que vas entrellucant, mentre vas seguint el de l'autor, i aquest n'és un que sembla incansable, a voltes amb petites passes, a voltes a grans saltirons com si portéssim calçades les botes de set llegües d'En Napbuf i com en la rondalla, tornarem tots molt més rics i plens de nous coneixements a casa, que aquestes poques ratlles no us poden explicar. Tampoc em puc estar de recomanar els comentaris ja publicats per l'INH, de Xavier Roviró, David Grau i Eulàlia Panyella. Són molt bons i per això he intentat no repetir en el meu escrit el que ells ja havien deixat escrit. I, sobretot, no oblideu el llibre d'En Jordi Bilbeny!

Francesc Manzanera,

Sant Hipòlit de la Salanca, 31 de març del 2016